

„Черната“ песен на една светла душа

*Аз умирам и светло се раждам –
разнолика, нестройна душа,
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.*

(„Черна песен“, Д. Дебелянов)

Дебелянов – вярното чедо на символизма

Въпреки че в творчеството му импресионистичният* подход е почти толкова застъпен, колкото и символистичният, Дебелянов единодушно се причислява от литературните историци и критици към типологичните представители на българския символизъм. Основания за това изследователите откриват в подчертано духовно-психологическата проблематика на творбите му, в афинитета* му към философските сфери на битието, във влечението му към непознаваемото и абсолютното. Както за останалите символисти, така и за Дебелянов красивото, хармоничното, съвършеното са опорните приоритети* на нравствената и духовната настройка. Въпреки че и в неговата лирика точно тяхната неосъществимост ражда вътрешната неудовлетвореност, драматичната разпокъсаност, душевната разтерзаност на Аза. Защото колкото по-високи и идеалистични са духовните претенции на личността, толкова по-болезнен е конфликтът ѝ с реалността. Съзнателната самоизолация, мъчителният самоанализ, неизбежното самовглъбяване, потъването в лабиринтите на собствената душа – ето естетическите последици от усложненото, модерно съзнание, което търси адекватното* си място, но не може да го намери нито в окръжаващия, нито в метафизическия* свят.

Лириката на Дебелянов принадлежи към естетическото лоно на символизма не само по тематичната си и проблемна ориентация. В нея без усилие се забелязват едни от най-ценните постижения на това направление – многопластовата и иносказателна символна

образност, аристократичното изящество и финесът на стиха, съвършената ритмическа организация и музикалната оркестрация на стиха, бораветото с инструментариум от други изкуства – цветната палитра и пластичния рисунък на живописата, хармоничната съзвучност на музиката, нежния или вихрен танц на предметните и природни форми.

Непрерязаната пънна връв

Въпреки неоспоримото пристрастие към модерните естетски тежнения Дебелянов е здраво свързан с духа на родната културна традиция. Наред с неоспоримото присъствие на реалистични елементи, лириката му се характеризира и с онзи откровен етичен и хуманен патос, който е неотменима привилегия на поколения литературни предходници. Както всички предишни колоси на словото ни, така и Дебелянов не е безразличен към обезличаването на нравствените и моралните ценности в обществото, към зачертаването на духовните стойности и подмяната им с пошлостта и прагматизма*. И неговата мяра за света и хората граничи с максимализма*, предявяван към съвременниците от творци като Ботев, Вазов, Алеко, Славейков. Тази мяра поражда неизменния драматичен конфликт, обсебил душата на Дебеляновия лирически Аз, който гасне в „тъмницата“ на реалността и непрестанно дири алтернативни* нравствени и духовни хоризонти.

„За зора огнеструйна копнея...“

За разлика от лирическия човек на Яворов, този на Дебелянов (по подобие на самия автор) е ведра, бодра, жизнерадост-

на, витална*, светла натура. Както Азът от „Юноша“ на Смирненски, така и той гледа на света като на празнично чудо, на жадувана хармония от „лъчи“, „светлина“, цвят („Утро“, „Устрем“). Мама го просторът, „равноширнатия път“, буйно-зрейналите“ нивя; опияняват го слънцето, „безбрежната“ светлина, „лучите“, въртящи „вихрен танц“. И душата му се разтваря в химна „на арфа златострунна/ прозвучала под ръцете/ на пробудената пролет“, а „в светлий празник на живота/ чезнат скърби и съмнения“... Дори само грубо статистическо преброяване на употребените изразни средства, свързани с представите за светлина, красота и динамика, очертава красноречиво психологическото и душевно предразположение на Дебеляновия лирически Аз – той е жизнерадостна, отворена към света и прекрасното личност, с жадни за полет, топлина и простор сетива.

„... в пролетта като в есен аз крея“

Дори в най-светлите и възторжени импресионистични песни на твореца обаче често се прокрадва едно сякаш неволно изпуснато (често подтекстово!) опозирание* – което разколебава общото ведро и безгрижно настроение, представата за празничната одежда на живота.

*След бури – мир и тишина,
след нощ – безбрежна светлина.*

гласи началото на жизнерадостната и слънчева лирична импресия „Утро“. Но вглеждането в подтекстовия ѝ план веднага провокира друго смислово внушение – защото, макар и отминали, „бурите“ и „нощите“ са регистриран, преживян факт...

Въпреки „пробудената пролет“ и възшебната рапсодия от светлина „скърбите“ и „съмненията“ са факт и в стихотворението „Устрем“ („В светлий празник на живота/ чезнат скърби и съмнения...“).

Подобно надзъртане на „другото“ лице на живота обаче е напълно естествено за поезията на Дебелянов. Нека не забравяме! – лирикът е от поколението творци, за които светът е изтъкан от несъвършенства и зло, а хората – от не-

достатъци. Собствените духовни потребности, личните светли амбиции са винаги в конфликт с предлаганото от окръжаващата среда!

*Подирил ясни висини,
в блата разтленни паднах аз
след горко поражение...*

Това е горчивата и пропита със самосъжаление изповед на лирически Аз от стихотворението „Победен“, а очевидната ѝ и непримиримо антигезност концентрира типичното за Дебеляновия лирически човек трагично самосъзнание за дълбока лична драма.

**„Живота бездушен ме люто измами,
крилата ми светли скова...“**

Драмата на Дебеляновия лирически човек не е продукт на модни естетски увлечения или умозрителни самонаблюдения, тя има своите конкретни основания в излъганите очаквания и несбъднатите мечти на Аза – „радости невкусени“, „недостигнат роден край“, „в калта захвърлен идеал“, „бянове покрусени“ („Победен“). Високият ѝ интензитет* произтича от болезнения контакт със сковавания и враждебен свят и от несподелената взаимност. Те изпълват човека с усещане за самота, неприютност („Спи градът“, „Пловдив“), безпомощност, сломеност („На Злото...“), тегиба* („Грижа“), уязвеност („Разяжда гърдите ми кървава рана“). Светът, който Азът е приемал и изживявал като празнично чудо, сега е „затвор“, а самият той е пленник осъден – без право на помилване („В тъмница“). Така от ведра и пъстроцветна, заредена с виталност и красота картина, животът се преозначава в „тъги“, „ридания“ („В тъги родени, тъжни мрат“), „жал“ („Победен“), покрусата („Грижа“), „скърби без име“, „нерадостен път“ („Разяжда гърдите ми кървава рана“) „скръб безмерна“, „гняв“, „горест“ („Молитва“). А вродената оптимистична*, жизнелюбива и дейна нагласа постепенно изтъпява, за да отстъпи място на обезверяването, разочарованието, на съзнанието за мрачна безперспективност и обреченост, за погубен живот („В тъги родени, тъжни мрат“, „Гри-

жа“, „Разяжда гърдите ми кървава рана“, „В тъмница“, „Черна песен“).

Драматичният и болезнен конфликт между ведрата, оптимистична и слънчева природа на Аза и потискащия мрачен и безперспективен облик на света намира художествена реализация в антитезната постройка на творбите. В повечето от тях този конфликт е основен смислов и конструктивен принцип. Формите му се наблюдават в традиционните не само за Дебеляновата, но и за цялата символистична поетика опозиции „живот – смърт“, „светло – тъмно“, „радост – мъка“, „активност – безсилие“, „порив – покруса“, „възторг-горчилки“. Внушенията му се враждат в цяла система от експресивни* символно-алегорични образни и изразни средства („бездна“, „ангели“, „божества“, „нерад и стръмен път“, „Слънчевият блясък“, „среднощни тъми“, „ясни висини“, „блата разтленни“, „тъмница“, „зной“, „студ“, „неизгрели слънца“ и т. н.) и метафори – на грижата, живота, града, скочаните криле, захвърлените идеали, деня и нощта.

Помниш ли, помниш ли...“

Потънал в бездните на самотата, притиснат от меланхолично* усещане за безприютност и безродност („Спи градът“, „Победен“, „Пловдив“), помирнен, но не и примирен с изтълването на живота си („Грижа“, „Разяжда гърдите ми кървава рана“, „В тъмница“, „На злото“), лирическият човек на Дебелянов търси спасителна опора, която да му помогне да изплува от „безумния бързей“ на Злото („На Злото...“), от неволята „да крееш, на неволите раб“ („В тъмница“). Намира я в непомрачения свят на спомените. От тях черпи емоционално успокоение, нравствено пречистване, духовно презареждане. Те подхранват неуталожения му глад по красота, хармония, съвършенство, свързаност със света и другите. Споменът е стимул, извор на мечти, възторг, опиянение, щастие. Той е чувство за неуязвимост, възстановен покой, възродена близост, топла обич, докосната вечност. Той е духовната, нравствената и психологическата компенсация срещу несъвършенството, пошлостта и враждебността на света. Пъстроцвет-

ната му гама от лъчи и краски е мечтаният остров, където Азът единствено може да възкреси светлото си светоусещане и да се потопи в хармонията на универсума*:

Светлий спомен за теб е кат книга любима,
денонощно пред мен е разтворена тя...
Аз съм вечно в лъчи, аз съм вечно в цвета,
сляп за тъмната нощ и злокобната зима.

.....
И живеем в страни, чийто мир не смущава
ни суетна мъква, ни гнетяща печал;
любовта ни е чист, непомътнен кристал
и със звездни венци вечността ни венчава.

(„Светъл спомен“)

Търсенето на опора в миналото е естествена психологическа реакция на Аза срещу самотността, отчуждението, безприютността, мъката и страданието, в които делничният живот безпоощадно го е запокитил. Но за жалост пътешествието му назад във времето невинаги приключва с духовно и емоционално очистване. Съзнанието, че територията на спомена е територия на безвъзвратно загубеното, изпълва лирическият човек с неприкрита тъга и печал.

Миналото - ах, остана то
тъмен край от скърби заледен...

(„Спи градът“)

В душата на лирическият Аз често се пробуждат „жалби за преминалите дни“ – като пропуснати възможности, като лични прегрешения, като непростими вини. И мъката по неизконсумираното щастие стиска душата му още по-силно от липсата на пълнота и радост в настоящето. Може би защото от позицията на несретника, на безприютния скиталец и самотника лирическият човек още по-ясно съзнава стойността на пропуснатото („Спи градът“).

Усещането за безвъзвратна отминалост на хубавите „прежни“ дни бележи и една от най-популярните и нежни Дебелянови елегии – „Помниш ли, помниш ли тихия двор“. Макар и с променена адресация – не към любимата, а към кръвно близките хора, и този спомен е зареден с чувството за лична обреченост, мрачна безперспективност, непреодолима безнадеждност, трагична неудовлетво-

реност. Колкото и светли, пречистващи и умиротворяващи да са образите на тихия двор и белоцветните вишни, основното послание се носи от неколкократно заявеното категорично твърдение: „аз съм заключеник в мрачен затвор“. И не само това – смисловата настройка в творбата се формира под въздействието на образи знаци като „затвор“, „заключеник“, „мрачен затвор“, „спомени лишни“, „сън“. Дори общата приглушено елегична атмосфера и нежната музикална оркестрация на стиха не могат да притъпят внушението за трагична обреченост и безвъзвратна загуба на красивото, нежното, скъпото, жадуваното:

*Ах, не проблясвайте в моя затвор,
.....
Ах, не пробуждайте светлия хор,
.....
сън е бил, сън е бил тихия двор,
сън са били белоцветните вишни!*

Въпреки привидно ведрата и заредена с етичен оптимизъм атмосфера на другата емблематична Дебелянова елегия – „Да се завърнеш в бащината къща“, основното послание и в нея си остава все така меланхолно и безнадеждно:

*О, скрити вопли на печален странник,
напрасно спомнил майка и родина!*

Вдъхновението, окураженият тон, емоционалната приповдигнатост (макар и овладени!) са плод на една напълно умозрителна споменна реалност, която се разпада при първото трезво докосване до реалността. Но тази въображаема картина е особено важна, защото откроява истинските и неизбледяващи опори на щастието, пълнотата на съществуването за лирически човек на Дебелянов. И в духа на националната традиция те са свързани със сакралното* родово начало – с бащиния дом, с майчиния образ, със старата икона...

„Ти ела, разбуди ме тогава – на великата радост в часът...“

Непостигнал (или по-точно – само временно постигнал) успокоение в

съкровенията пазви на миналото, Дебеляновият лирически човек гради свой алтернативен свят в духовните селения на бяновете, мечтите, любовта. Те са територията, сред която Азът се надява да открие всичко жадувано, но непостижимо в реалността – радост, щастие, успокоение, емоционално единение, удовлетворение. Копнеж по топлина и интимна близост, по пълноценна жизнена реализация, по „вяра и бодрост“, по простор и незначайни пределе, по „все вечните мощни зари“ е другото име на съкровения сърдечен стремеж на Аза от стихотворението „Непозната“. А образът на любимата е изваян като една обобщена духовна фикция* – на жадуваната мечта, на идеала. В подобен вид този образ присъства и в стихотворения като „Усмихнати вълни“ и „Сонет“:

*Една ще си в вселената безкрайна,
като весталка в светъл, хубав храм.
Разсей скръбта на тъмна орисия,
усмихната и в радост, и в беда,
най-скъп венец от песни ще ти свия.
О, хубаво дете, дете безгрешно...
(„Сонет“)*

Но ако в творби като „Непозната“, „Усмихнати вълни“, „Сонет“ образът на любимата е по-скоро пожелан, но недочакан духовен идеал, то в стихотворение като „Отдих“ (въпреки подчертано условия, символен характер на изобразението) той е вече другарят, спътникът, с който ще се съпреживее и сподели сбъднатият празник, възроденият пълногласен природен химн, възкресеното чудо на живота – „на великата радост“ часът:

*Ти ела, разбуди ме тогава –
на великата радост в часът
.....
Аз от нея пробуден, ще стана
и мощ светла ще бликне у мен,
и със теб, о зора възмечтана,
от лазурни мечти упоен –
ще летя към пределите звездни,
поглед в слънцето златно огрял –
ще летя над долини и бездни,
преизпълнени с мрак и печал.*

Духовната пробуда на личността, разкрепостяването на жизнената енергия, възвисяването над скръбта, мъката, ежедневните грижи и болки се сбъдва *във* и *чрез* присъствието на любимата.

„Черната“ песен

Непрекъснато разполовяван от порива към щастие и делничната горест, от желанието за близост и безприютното скиталчество, от стремежа към необятни хоризонти и мрачния затвор на всекидневието, от ярките слънца на небосклона и тъмната нощ на битието, Дебеляновият лирически човек е от личностите, които не познават вътрешния покой и равновесието. За него постигането на хармонията и удовлетворението е невъзможно. Напрегнатото му и тревожно съзнание непрестанно го препраща към противоречивите полюси на битието и превръща съществуването му в безспирна драматична борба – в низ от полети и падения, възвисявания и крахове, възторзи и горчилки. Така е изповядана орисията му и в една от манифестните* Дебелянови творби – „Черна песен“:

*Аз умирам и светло се раждам -
разнолика, нестройна душа,
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.*

Последователната антитезна постройка на творбата съответства на драматично противостоящата и раздвоена вътрешна структура на Аза – на порива към съзидание и пагубната деструкция*, на копнежа по светъл идеал и „ослепяването“ от зарите му. Както и на неспособността да се открие собственото пълноценно и адекватно* място сред пустинята, наречена Живот:

*На безстрастното време в неспира
гасне мълком живот неживян,
и плачът ми за пристан умира
низ велика пустиня развян.*

**„Ще си отида от света
тъй както съм дошъл, бездомен...“**

Изпил горчилките на хиляди неосъществени блянове и излъгани мечти, пропуснал зримото човешко щастие заради „възжажданата“ „вечна красота“ („Спи градът“), „погребал/ в тъга непобедна/ надежди и младост“ („Ти смъртно се мяркаш“), Дебеляновият лирически човек бавно, мъчително, болезнено, но неотклонно приближава часа на своята тъжна и същевременно дълбоко обоснована, мъдра равносметка:

*Ако загина на война,
жал никого не ще попари -
изгубих майка, а жена
не наидох, нямам и другари.*

.....
*Ще си отида от света -
тъй както съм дошъл, бездомен,
спокоен като песента,
навяваща ненужен спомен.*
(„Сиротна песен“)

Това е хладно спокойното, премислено и овладяно заключение на един човек, който, преследвал неумерно през всичките си дни химерите на абсолютно, на прага на смъртта се разделя помирн – не с Живота, а със самия себе си. Той – неуморният, неспокойният, търсещият, копнеещият, вечно неудовлетвореният, на предела на драматичното си битие открива простичката истина, че:

*богатствата ми са у мене,
че аз съм с горести богат
и с радости несподелени.*

С това наглед съвсем делнично (както всяко мъдро проникновение) прозрение Дебеляновият лирически човек приключва неравната си битка с всекидневното, надраства орисията на „черната“ си песен и прехожда в отвъдния, надматериален свят. За да умиротвори и разкрепости душата и духа си – освободени от химеричните* идеали, безплътните мечти и саморазрушителните копнения...

Милослава Стойкова

